

Sinaasappel en zwarte koffie

OVER ZINTUIGLIJK SCHRIJVEN

Lang geleden las ik een roman waarin een jonge vrouw op een ochtend buiten in de zon een sinaasappel eet en zwarte koffie drinkt. De rest van het verhaal ben ik vergeten, maar die scène heb ik altijd onthouden. Het was zo zintuiglijk beschreven, en daardoor zo aanstekelijk. Een tijdlang nam ik ook een sinaasappel en zwarte koffie bij het ontbijt.

Na diep graven in mijn geheugen en op Google ontdekte ik dat het een fragment is uit *Bonjour tristesse*, de wereldwijd vertaalde roman van de Franse schrijfster Françoise Sagan. (Het boek kwam uit in 1954, toen ze achttien werd. Ze schreef het dus als tiener.) De hoofdpersoon en verteller is een zeventienjarig meisje. Dit is het stukje:

Omdat ze geen aandacht aan me schonk, ging ik rustig op de stenen trap zitten met een kop koffie en een sinaasappel en gaf me over aan de geneugten van de ochtend: ik beet in de sinaasappel en het zoete sap spoot in mijn mond; meteen daarna een slok hete zwarte koffie, en dan opnieuw de frisheid van het fruit.

Toen ik het teruglas, dacht ik: was dat nou alles? Zo'n kort stukje? Waarom heb ik juist dát onthouden? Waarom zijn die sinaasappel en koffie blijven hangen in mijn hoofd? En was het wel zo zintuiglijk? Françoise Sagan had met gemak meer geuren, kleuren, smaken en mondgevoel kunnen toevoegen. Bijvoorbeeld zo:

Ik beet in de koele sinaasappel en het zoete sap spoot in mijn mond en prikte op mijn tong. Een straaltje liep over mijn kin naar mijn hals. Ik veegde het af met de achterkant van mijn hand en likte het op. Het vermengde zich met het zout op mijn huid. Meteen daarna een slok hete zwarte koffie, bitter, sterk. Ik hield mijn neus boven de beker en snoof de geur diep op. Pas op mijn zestiende leerde ik koffie drinken, maar de geur vond ik als kind al lekker. Ik rook altijd aan mijn moeders kopje, ook als het allang leeg was. Weer hapte ik in de sinaasappel en proefde ik de frisheid van het fruit. Zoeter nu, sappiger. En de bitterheid van de koffie trok daarna mijn wangen samen.

Hm, een beetje te veel van het goede, tenzij het voor een verhaal is over een barista en hoe die in zijn jeugd de geneugten van koffie ontdekt.

Françoise Sagan heeft inderdaad weinig woorden gebruikt om een sensueel beeld op te roepen, maar wel de juiste woorden. De ik-persoon ‘beet’ in de sinaasappel en het sap ‘spoot’ in haar mond. Ook de combinatie van het ‘zoete’ sap, de ‘hete’ koffie en de ‘frisheid’ van het fruit spreekt tot de verbeelding.

Met zintuiglijke beschrijvingen roep je niet alleen beelden op bij de lezer, maar ook fysieke reacties zoals koude rillingen, klotsende oksels, blozende wangen of een verhoogde hartslag. Of gewoon zin in koffie.

Zintuiglijk schrijven is gedetailleerd schrijven, zoals ook de Schotse Elizabeth Macneal laat zien in de historische roman *De poppenfabriek*:

Hij zit aan zijn werkbank, met in zijn hand een opgezette tortelduif. In de kelder heerst de rust van het graf, de stilte wordt slechts verstoord door het trage zuchten van zijn ademtochten, die telkens een vluchtige rimpeling door het verenpak van de duif doen gaan.

Nog een stukje uit dezelfde roman. Iris werkt in een poppenfabriek en controleert poppenrokjes op loshangende draden en vlooiën. (Het verhaal speelt zich af in 1850.) We krijgen het te zien én te horen tot in de kleinste details:

Iris gaat met haar duimnagel langs de naden van de kleine rokjes. Loshangende draden knoopt ze vast, vlooien die ze tegenkomt, vermorzelt ze met een droog knappend geluid.

Alle zintuigen komen aan bod in *De poppenfabriek*, ook het smaakzintuig. De tienjarige straatarme Albie heeft zojuist een shilling verdiend bij zijn opdrachtgever Silas:

Wanneer Silas de deur heeft dichtgegooid, stopt Albie de shilling tussen zijn enige tand en zijn onderkaak, en bijt erop. Hij heeft geen idee waarom, maar dat ziet hij zijn zus ook altijd doen. De shilling smaakt een beetje zoet, proeft hij al zuigend. [...] Terwijl hij het geld in zijn zak laat verdwijnen, verheugt hij zich al op de kom gekookte varkensoren waarop hij zichzelf gaat trakteren.

Van gekookte varkensoren naar gestoofde koeienuier. Lucas Rijneveld zet je zintuigen meteen op scherp in de eerste alinea van *De avond is ongemak*:

Ik was tien jaar en deed mijn jas niet meer uit. Die ochtend smeerde moeder ons een voor een in met uierzalf tegen de vrieskou, die kwam uit een geel blik van Bogena en werd normaal gesproken alleen gebruikt tegen kloven, eeltringen en bloemkoolachtige knobbeltjes op de spenen van de melkkoeien. De deksel van het blik was zo vetzig dat je hem er alleen met een theedoek af kon draaien; het rook naar gaargestoofd uierboord, dat in dikke sneden besprenkeld met zout en peper weleens in een pan met bouillon op het fornuis stond en waar ik van gruwelde, net als van de stinkende zalf op mijn huid. Toch zette moeder haar dikke vingers in ons gezicht als in een kaas waar ze aan voelde en op klopte om te kijken of de korst aan het rijpen was. Onze bleke wangen glommen in het licht van het keukenpeertje, dat onder de vliegenkak zat.

Ook hier weer veel specifieke details, zoals de bloemkoolachtige knobbeltjes en het keukenpeertje met vliegenkak. Sterk gericht op het tastzintuig is de zin met de 'dikke vingers' en de werkwoorden 'zetten', 'voelen' en 'kloppen'.

Zintuiglijk schrijven is een kwestie van zelf al je zintuigen openzetten, dus gedetailleerd kijken, luisteren, ruiken, voelen en proeven. Dat kan in je verbeelding, maar 'in het echt' kom je vaak op minder voor de hand liggende details en beelden. In mijn debuutroman *Hoe ik per ongeluk een boek schreef* staat een scène waarin hoofdpersoon Katinka door de duinen naar zee rent en zich in de golven laat vallen. Er staan veel zintuiglijke waarnemingen in: prikkend helmgras, koud water dat zich om haar enkels klemmt, bijtend zout in haar neus en ogen. En: 'De branding spoelde me schoon, mijn huid tintelde en mijn longen stonden helemaal open.' Die scène kon ik alleen schrijven door het eerst zelf te ervaren. Ik ben door de duinen gerend, ik heb het prikkende helmgras gevoeld en het hete mulle zand. Bij een strandtent legde ik mijn handdoek en opschrijfboekje neer. Daarna rende ik verder, over het harde ribbeltjesstrand ('het deed zeer aan mijn voeten') naar de zee en plonsde ik op mijn rug de golven in. Bewust registreerde ik wat ik voelde, zag, hoorde, rook en proefde. Dui-zelig van de golven en de felle zon strompelde ik het water uit, net als Katinka, ik liep terug naar de strandtent, bestelde een kop koffie (zonder sinaasappel) en schreef in trefwoorden op wat ik had gevoeld. Snel fietste ik naar mijn vakantiehuisje, waar ik de scène in één keer opschreef.

Natuurlijk kom je met inlevingsvermogen een eind. Ook achter je bureau kun je verzinnen dat helmgras prikt tussen je tenen. Maar dat koud water zich om je enkels klemmt, zoiets verzin je niet zo snel. Ik althans niet.

Grote kans dat Françoise Sagan zelf in die zoete sinaasappel heeft gebeten en daarna een slok hete zwarte koffie nam.